

Copyright © 2020 T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/
Gençlik Araştırmaları Dergisi • Aralık 2020 • 8(22) • 32-46

ISSN 2147-8473
Başvuru | 31 Ocak 2020
Kabul | 21 Ekim 2020

İNCELEME / ARAŞTIRMA

Gençler İçin Sistematik Bir Akran İlişki Modeli Olarak Mentörlük

Hacer Subaşı*

Nadire Gülçin Yıldız**

Öz

Bu çalışmada mentörlük programlarının bir akran ilişki modeli olarak etkililiği ile ilgili bir durum tespiti yapılarak Türk gençleri için neler sunabileceğinin tartışılması ve bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca, gençler için bir sistematik akran ilişki modeli olarak mentörlüğün özellikle risk altındaki ve dezavantajlı konumda olan ergenlerin ihtiyaçlarını karşılama ve sorunlarını çözüme konusunda neler sunabileceği tartışılacaktır. Türkiye’de gençliğin mevcut durumuna dair gerçekleştirilen en kapsamlı çalışmalardan birisi olan Türkiye’de Ergen Profili Araştırması (2008, 2013) mentörlük konusunun ne denli önemli olduğunu; sosyal, psikolojik ve akademik ihtiyaçlar doğrultusunda etkili bir mentörlük modeli kullanmanın bu gençlerin toplumsal entegrasyonu için çok kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim mevcut alanyazında, mentörlüğün tamamen ya da en azından kısmen etkili olduğuna gösteren birçok araştırma mevcuttur (örneğin, deAnda, 2001; DuBois, Holloway, Valentine, ve Cooper, 2002; Grossman ve Tierney, 1998). Söz konusu araştırma sonuçları mentörlük programlarının etkililiğini ölçmek için standardize edilmiş yöntemleri kullanmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mentörlük, Risk Altındaki Gençler, Toplumsal Entegrasyon

* Uzman Klinik Psikolog, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üsküdar Üniversitesi, e-mail: haker.subasi@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-1801-6209

** Dr. Öğr. Üyesi, Eğitim Fakültesi, Medipol Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, ABD, e-mail: nguldiz@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5852-9658

Abstract

The purpose of this literature review is to assess the existing literature and discuss what mentoring programs can offer Turkish youth. Use of an effective mentoring model seeking to meet the social, psychological and academic needs of Turkish youth as underlined with research (i.e., Adolescent Profile in Turkey, 2008, 2013), is instrumental for their integration in the society. Many studies in the literature demonstrate that mentoring is fully or partially effective in this regard (e.g., deAnda, 2001; DuBois, Holloway, Valentine, & Cooper, 2002; Grossman & Tierney, 1998). These results highlight the importance of using standardized methods to measure the effectiveness of mentoring programs. Examining exiting literature on the effectiveness of mentoring programs, the authors discuss the value and role of mentoring programs as a systematic peer relationship model for disadvantaged adolescents, specifically for at risk youth in Turkey.

Keywords: Mentoring, Youth At Risk, Community Engagement

Giriş

Etkili bir mentörlük için yapılandırılmış, mentörlerin taranarak seçildiği ve eğitildiği, standart yöntemlerle kontrol edildiği ve süpervizyon hizmeti ile desteklendiği bir uygulamanın gerekliliği konusunda literatürde fikir birliği vardır. Aynı zamanda etkili bir mentörlük için mentöre ve mentiye ait psikososyal özellikler, menti ile kurulan ilişki süresi, bu ilişkinin yakınlığı ve güvenilirliği, mentörlük öncesi ve sonrası çocuğun içinde bulunduğu koşullar önem arz etmektedir. Mentörlük Programlarının daha çok risk altındaki ergenlerin sosyal, psikolojik ve akademik ihtiyaçlarının temini ve iyilik hallerinin sürekliliği için etkili ve koruyucu bir model olduğu bulunmuştur (Merdinger, Hines, Osterling ve Wyatt, 2005; Meeh, Pryde ve Ryeraft, 1995). Gençler arasında alkol ve madde kullanımı, sigara ve tütün kullanımı, evlilik öncesi cinsel birlikteliğin erken yaşlara inmesi, suç işleme oranlarının ve parçalanmış aile sayısının artışı gibi değişkenler ergenler için riskler barındırmaktadır. Bu nedenle, mentörlük programları Türk gençlerinin psikososyal uyumu, akademik başarıları ve istihdam edilip gelecekte üretim faaliyetlerine sağlıklı bir şekilde katılımı açısından önem arz etmektedir. Etkili bir mentörlük sisteminin ülkemizde sistematik bir şekilde uygulanması, özellikle de gençler ile sahada çalışan uygulayıcıların ile araştırmacıların iş birliği içinde söz konusu çalışmaları yürütmeleri gençlere yönelik sosyal politikalar için yön verici olacaktır.

Ergenlik, araştırmacılara göre 10-20 yaşlar arasında gerçekleşen; ruhsal, duygusal, fiziksel, davranışsal, cinsel, sosyal ve psikolojik bir dizi değişimle karakterize olan ve kimliğin oluşarak “Ben kimim?” sorusunun sıklıkla sorulduğu önemli bir gelişimsel dönemdir (Santrock, 2011). Nitekim ergenlik dönemi hızlı fiziksel ve psikososyal değişim ve gelişim ile karakterize bir süreçtir. Fiziksel görüntüsü ile fazlaca meşgul olan ergen kimlik oluşturma kaygısı nedeni ile kendisini diğerlerinden ayıran özellikler üzerinde

yoğunlaşmaktadır. Ergenlerin kendilerini ötekisinden ayırıp, biricikleştirme temayülü aile ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Ergenin özerkleşme eğilimi, onun kendine özgü ve biricik bir kimlik oluşturma ihtiyacı ile örtüşmektedir. Bir yandan sosyal çevresinde özerk olarak var olmayı tecrübe eden ergenin, öte yandan karşı cinse duyduğu ilgide farklılaşma gözlemlenmektedir. Dolayısı ile ergenlik dönemi bağlanma ilişkilerinin gözden geçirildiği; ergenlik dönemine dek idealize edilen ebeveynin ergenlik dönemi ile beraber de-idealize edilmeye başlandığı bir dönemdir (Allen, 2008, s. 419). Benzer şekilde gelişimsel farklılıklar cinsel gelişimde de gözlemlenmektedir. Çocukluk döneminde oyun arkadaşı veya rakip olarak telakki edilen karşı cins, ergenlik döneminde ilgi ve merak duyulan cinsel bir nesne olarak var olmaya başlamaktadır. Yani, çocukken kendisine bakım-verilen birey, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde geleceğin potansiyel bakım verecek olan ebeveyni olma yolunda adım atmaktadır. Cinsel ve duygusal ihtiyaçların değişimi ve gelişimi neticesinde bir zamanlar bakım-alan konumundaki ergen artık bakım-veren konumuna doğru evrilmektedir (Santrock, 2011).

Yaşadığı değişimler sonucu, bir yandan ailesi ile olan ilişkileri devam ederken bir yandan da bağımsızlığını ilan eden ergenin okul ve sosyal yaşamında karşılaştığı problemlerin üstesinden gelerek, sağlıklı bir yetişkin olarak topluma kazandırılması gerekmektedir (Grossman ve Tierney, 1998; Tierney, Grossman ve Resch, 2000). Bu nedenle, uzayan ergenlik döneminin beş karakteristik özelliği olan; kimlik arayışı, istikrarsızlık, kendine odaklanma, iki arada hissetme ve fırsatları doğru kullanma gibi durum ve konularında (Arnett, 2006) mentörlük programları bireyin yaşam akışında dönüştürücü rol oynayabilmektedir (Tierney, Grossman ve Resch, 2000).

Toplumumuzda; hayatının büyük bir kısmını çeşitli yurtlarda aile desteğinden yoksun halde geçiren, tutarsız ebeveyn/bakım-veren profiline sahip olan veya parçalanmış/tek ebeveynli ailede yetişmiş, sosyal güvencesi olmayan, çalışarak hem kendi hem de ailesinin geçimini sağlayan gençler bulunmaktadır. Ek olarak; fiziksel ve psikolojik sorunları olan, göç geçirmiş bulunan, alkol/madde bağımlılığı olan, okul başarıları düşük, sosyal imkânlara erişimi kısıtlı, sosyokültürel ve sosyoekonomik dezavantajlara sahip birçok gencin de varlığı söz konusudur. Bu gençlerin tecrübe ettikleri olumsuz şartlardan kurtarılacak hayata tutunmalarını ve sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırılmalarını sağlamak için istikrarlı ve güvenilir bir psikososyal desteğe ve bu desteğin hayatiyeti ile ilgili toplumsal farkındalığa ihtiyaç vardır. Bu nedenle, milli sermayeye katkıda bulunabilen, meslek sahibi ve fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan sağlıklı bireylerin kazandırılabilmesi için mentörlük sistemi merkezi bir role sahiptir.

Kavramsal Çerçeve

Kökene, Yunan mitolojisine dayanmakla beraber mentör kavramı “kendisine güvenilen bilge öğretmen / hoca” anlamına gelmektedir (Aslan ve Öcal, 2012, s. 31). Mentörlük ilişkisi aslında insanlık tarihi kadar eski bir ilişki kurma tarzıdır. Kendisine akıl danışılan,

tecrübeli ve bilgi olan mentörler tarih boyunca her zaman var olmuştur. Doğal bir süreç içinde gelişen mentörlük ilişkisine 'doğal mentörlük' denilmektedir (Osterlig ve Hines, 2006). Etrafındaki doğal mentörlerin varlığını belli bir zaman sonra keşfettiğini belirten gençlerin daha fazla psikososyal işlevsellik (örneğin, az stres, daha az depresif semptom, hayat memnuniyeti gibi) gösterdiği tespit edilmiştir (Munson ve McMillen, 2009)

Yunan mitolojisine de konu olan, bilge kişinin daha az bilge olan bir kişi ile bilgi ve tecrübesini paylaşarak o kişinin gelişimine katkı sağlaması şeklinde tezahür eden ilişki türüne mentörlük (mentorship) denilmektedir (Smith ve Stormont, 2011). Mentörlük bir genç ile ebeveyni dışında başka bir yetişkin (non-parental adult) arasında olan yardımsever ve destekçi bir ilişkidir. Söz konusu ilişkide yardım ve destek alan tarafa menti (mentee) denilmektedir. Bu ilişkinin menti üzerindeki olumlu etkisi, mentinin kendisine sunulan destekten ve mentörün rol model oluşundan kaynaklanır (Rhodes ve ark., 2006)

Mevcut literatür mentörlük programlarının birçok faydasından bahseder. Mentörlük programları kapsamında, yetişkinliğe geçişte ergenin ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşması ve gerekli becerileri kazanması mentörler aracılığıyla sağlanır (Osterlig ve Hines, 2006). Mentörlük ilişkisinde kazanım sağlayan sadece menti değildir. Söz konusu ilişkide mentör, tecrübesi ve bilgisi sınırlı olan gencin psikolojik, sosyal ve akademik gelişimine katkı sağlarken, aynı zamanda kendi bilgi ve tecrübesini sınama ve güncelleme imkânı bulur; mentinin başarısı ile kurumsal pozisyonunu güçlendirir ve destek verdiği gencin başarısından tatmin duyar (Uysal ve Sığırı, 2011). Böylece mentörlük her iki tarafın da döngüsel bir yarar gördüğü çift taraflı bir ilişki olarak değerlendirilir. Mentörlük, ilişkisi kendi içinde karşılıklı etkileşim ve dinamizm barındırdığından her iki tarafın da aktarıma aktif katılımı söz konusudur. Ancak, mentör-menti ilişkisi içinde taraflar (mentör ve menti) bilgi ve tecrübe açısından asimetriktir ve bu durum sabit bir ast üst ilişkisinden ziyade bir tarafın daha bilgili ve tecrübeli olmasına işaret eder. Bu asimetri "çeşitli hiyerarşik (ast-üst ilişkisi) düzeylerde meydana gelen bir gelişim ve öğrenme ilişkisidir" (Tükeltürk ve Balci, 2014, s. 140). Öte yandan, birbirleri ile bilgi ve deneyimlerini paylaşarak destek olan iki acemi yöneticinin ilişkisi mentörlük kapsamına girmez (Hansford ve Ehrich, 2005).

Mentörlük Sistemi ve Programları

Mentörlük programları, 1980'li yıllardan itibaren risk altındaki ergenleri desteklemek ve yardımcı ilişki ihtiyacını karşılamak amacıyla hızla artış göstermiştir (Jekielek, Moore ve Hair, 2002). Mentörlük programları ilk olarak Amerika, İngiltere ve Kanada'da uygulanmaya başlamış; daha sonra 12 ayrı ülkede de yaygınlık göstererek uygulanmaya devam etmiştir. (Rhodes, 2008). Amerikan Milli Mentor Veritabanı'na göre (National Mentor Database) 2002 yılında 4.500'den fazla mentörlük programı sayesinde 2 milyon gencin bir mentör ile eşleştirildiği tespit edilmiştir (DuBois ve ark., 2002; akt. Smith ve Stormont, 2011). Günümüzde ise Amerika'da tespit edilen mentörlük programı sayısı 5000'i aşmış olmakla beraber söz konusu mentörlük programları 3 milyon gence hizmet vermektir (Dubois

ve ark., 2011). Aradan geçen takriben 10 yıllık süre zarfında mentörlük programlarının sayısında ve mentörlük hizmeti alan gençlerin sayısında ciddi bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Mentörlük hizmetindeki arz ve talebin artışı, mentörlük programlarına duyulan ihtiyacın sebeplerini ve söz konusu programların önemini gündeme getirmektedir.

Mentörlük; parçalanmış veya tek ebeveynli ailede yetişmiş, aile içinde psikopatoloji, ihmal ve istismar geçmişi bulunan, düşük sosyoekonomik düzeye sahip, eğitim imkânlarına erişimde kısıtlılık yaşayan, evsizlik, işsizlik, psikolojik, fiziksel ve zihinsel problemlerinden dolayı risk faktörleri taşıyan gençlerin söz konusu risk faktörlerinden korunması ve sağlıklı yetişkinler olarak topluma kazandırılması bağlamında oldukça önemlidir. Özetle, mentörlük programlarının hizmet ettiği iki temel gaye vardır: a) bakım -koruma (prevention) (DuBois ve ark. 2002) ve b) iyileştirme (promotion) (DuBois ve ark., 2011). Mentörlük dezavantajlı ve risk faktörleri barındıran çevrelerde yaşayan gençler / ergenler söz konusu olduğunda daha da etkili, koruyucu ve iyileştirici bir müdahale yöntemi olmaktadır.

Mentörlük programlarının gençlerin maruz kaldığı risk faktörlerine karşı koruyucu özelliği bilinmektedir. Gençlerin risk faktörlerine karşı korunması ve iyileştirilmesi amacı mentörlük programları bünyesinde onlara karşı gösterilen güven ve empati ilişkisi aracılığı ile kendiliğinden (spontan) ve birbiri ile bağlantılı (interconnected) olarak üç yolla gerçekleşmektedir “Sosyal ve duygusal gelişim, bilişsel gelişim ve kimlik gelişimi” (Dubois ve Rhodes, 2006, s. 653). Bu gelişimsel alanlara Jiekelek, Moore ve Hair (2002) sağlık ve güvenlik faktörlerini de eklemiştir. Söz konusu gelişim alanlarını; mentinin ilişkisel geçmişi (örneğin, aile ve akraba ilişkileri, anne ile bağlanma geçmişi vb.), sosyal yetkinlikleri, içinde bulunduğu gelişim safhası, mentörlük ilişkisinin içeriği ve süresi, programın aktiviteleri, ailevi ve toplumsal bağlar gibi faktörler de etkilemektedir (Rhodes ve ark., 2006).

Mentörlük programlarında mentöre atfedilen rol menti için anlamlıdır. Mentörlük programı kapsamında mentör güvenilir ve ilgili bir yetişkin modeli olarak, mentide olumlu sosyal ve duygusal gelişimi teşvik eder. Böylelikle, genç birey ebeveyn dışı bir yetişkin olan mentörü ile kurduğu güvene ve desteğe dayalı ilişkiyi, arkadaş çevresine ve ailesine genelleme imkânı bulur. Özellikle aile ile yeniden inşa edilmesi muhtemel güvenli bir ilişki, gencin çevresine yeniden güven duymasını sağlamaktadır. Bu olumlu gelişim, gencin okul başarısı, akademik yetkinliği, öz kavramı, benlik algısı gibi değişkenleri olumlu yönde etkiler. Akademik başarısında gelişme kaydeden, okul ile ilgili önyargılarından kurtulan ve okula devamlılığı artan gençler, gelecek ile ilgili plan yapma konusunda da daha istekli olmaktadır. Bilişsel alanda kaydedilen başarı gençlerin gelecek ile ilgili ümidini arttırdığı gibi sosyal sermayeye katılımını ve istihdamını arttırmaktadır (DuBois ve ark., 2002). Böylece mentörlük sisteminin toplumsal kalkınmaya da olumlu yönde etkisi olmaktadır. Genç açısından mentörlük programı sayesinde sosyal, duygusal ve bilişsel alanda kaydedilen olumlu gelişmeler doğal olarak sağlıklı bir kimlik inşasını, genel sağlık ve güvenliğin teminatını da mümkün kılmaktadır.

Muhakkak ki sosyal, duygusal, bilişsel ve kimlik gelişimi alanlarında her gencin ihtiyacı farklılık arz eder. Bu nedenle, mentörler eşleştirildikleri mentilerin ihtiyaçlarına yönelik hareket etmeli ve hedef koymalıdır. Mentörlerin bilgi ve uzmanlık alanlarına göre, mentiyeye yapılandırılmış bir ortamda sadece araçsal destek verdiği “reçeteli (prescriptive)” mentörlükten ziyade mentinin duygusal veya araçsal farketmeksizin o anki ihtiyaçlarını merkezine alan ve bir tür arkadaşlığa dayanan (Tierney, Grossman ve Resch, 2000, s. 32; Rhodes ve ark., 2011, s. 78) “gelişim / menti odaklı (developmentally focused)” mentörlük programlarının gelişmesi çok önemlidir. Etkili mentörlük programları gelişim odaklı olup mentiyeye her açıdan desteklemeyi ilke edinmelidir. Nitekim literatürde yapılan pek çok araştırmanın sonucuna göre mentöre yakın hissetme ve onunla temas kurma programının etkililiğini arttırmaktadır (DuBois ve Neville, 1997). Etkisinin kanıtı dayalı araştırmalar ile belgelendiği meşhur mentörlük programı “Big Brothers Big Sisters of America”; mentörlüğün süresi, aktiviteleri, mentör ve mentinin ilgi alanlarının ortak olması gibi değişkenlerin yanında; mentöre duyulan yakınlık hissi ve temas sıklığı gibi faktörlerle de programa katılan gençlere fayda sağlamaktadır. (DuBois ve Neville, 1997; Tierney, Grossman ve Resch, 2000).

Etkili Mentörlük Programları

Risk altındaki genç sayısındaki artışa paralel olarak çoğalan psikolojik, sosyal, akademik ve ekonomik sorunlar neticesinde mentörlük programları hızlı artış kaydetmiştir. Bu durum mentörlük yaklaşımı ve uygulamalarında da zengin bir çeşitlilik sağlamıştır. Bu durum mentörlük yaklaşım ve uygulamalarında zengin bir çeşitliliğin doğmasına vesile olmuştur. Örneğin, birebir mentörlük (one-to-one mentoring), okul-merkezli mentörlük (school-based mentoring), toplum-merkezli mentörlük (community-based mentoring), grup mentörlüğü (group mentoring), e-mentörlük (e-mentoring), akran mentörlüğü (peer mentoring) gibi mentörlük uygulama çeşitleri bulunmaktadır. Ancak bunlar içerisinde birebir mentörlük ve toplum merkezli mentörlük en yaygın olanlardır (DuBois ve Rhodes, 2006). Ancak, mentörlük programlarının çeşitliliğindeki artış “içerik ve nitelik” sorunsalının doğmasına neden olmuştur. Bu sebeple mevcut literatürde mentörlük ile ilgili yapılan araştırmaların temel araştırma problemi çoğunlukla mentörlük programlarının nasıl etkili ve nitelikli hale getirilebileceği sorusu etrafında şekillenmiştir (DuBois ve Neville, 1997; Grossman ve Rhodes, 2002; DuBois ve Rhodes, 2006; DuBois ve ark. 2011; Smith ve Stormont, 2011).

Mevcut yaklaşım ve uygulamadaki çeşitliliğin programa dâhil edilen gençler için “önce zarar verme (first do not harm)” ilkesi ve en etkili sonucu doğurması bakımından optimize edilmesi gerekmektedir. Bu optimizasyonu sağlamada en önemli değişkenlerden birisi mentörlük programlarının süresidir. Etkili bir mentörlük hizmetinde sürenin çok önemli bir değişken olduğu araştırmalarla sabit bir bulgudur. Örneğin; Grossman ve Rhodes (2002) tarafından gerçekleştirilen araştırmada mentörlük süresinin mentinin yararını yordayan

çok önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, mentörlük hizmeti kapsamında menti için ideal yararlanma süresinin minimum 12 ay olduğu bulunmuştur. İlk üç aylık periyotta mentörlük ilişkisi biten gençlerin kendilik değeri algısında ve okul başarısında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. Bunun aksine; 12 aydan uzun süre mentörlük hizmeti alan gençler, kendilik değeri algısı, sosyal kabul görme ve okul başarısı temelinde kontrol grubuna göre daha yüksek sonuçlar elde etmişlerdir. Ayrıca etkili bir mentörlük programı örneği olan Amerika'nın Büyük Abileri Büyük Ablaları çalışmasında da uzun süreli mentörlük hizmeti alan 41 gencin daha fazla yarar gördüğü mentörleri tarafından kaydedilmiştir (DuBois ve Neville, 1997).

İçeriği zengin, nitelikli ve etkili bir mentörlük programının nasıl olması gerektiği konusunda ileri sürülen pek çok düşünce ve öneri bulunmaktadır. Ancak söz konusu düşünce ve önerilere değinmeden önce etkili bir mentörlük programına katılım sonucunda gençlerde beklenen hedefe odaklanmak oldukça anlamlı gözükmektedir. Bu hedefler kısaca şu şekilde sıralanabilir: a) psikososyal işlevselliğin artması, b) bilişsel açıdan içinde bulunduğu gelişimsel döneme uygun bir gelişim gösterme, c) stresle baş edebilme, d) duygu-düzenlemesini kendi başına yapabilme, e) okula devam etme ve başarısını sürdürülebilmek, f) okula dair olumlu bir algıya sahip olma, g) akran ve ebeveyniyle etkili iletişim kurabilme, h) temel hayat becerilerine sahip olma ve i) yetişkin olduğunda kendi kararlarını verebilecek beceriye sahip gençler olarak yetiştirme. Bu amaçlara ulaşabilmek ve/veya kaliteli mentörlük programları üretebilmek için; ön-eğitim sonrası süpervizyon altında devam eden bir mentörlük eğitim süreci, yapılandırılmış aktiviteler, rasyonel beklentiler ve bu beklentilerin açığa çıkarılması, menti ve mentörün temas sıklığı, ebeveynlerin süreçte dâhil edilmesi, uzmanlar tarafından sürecin sürekli izlenip; gözlemlenmesi ve bu süreçte mentörlere süpervizyon desteği verilmesi gerekmektedir (Hamilton ve Hamilton, 2005).

Yukarıda bahsedilen faktörlerin yanı sıra, mentörlük programlarının genel olarak risk altında olan gençler için herhangi bir risk altında olmayan gençlere nazaran daha etkili olduğu tespit edilmiştir (DuBois ve ark. 2002; DuBois ve ark., 2011). Bu sebeple etkili bir mentörlük programı gerçekleştirmek için risk altındaki gençleri (örneğin, çocuk mahkemelerince tutuklanmış çocuk ve ergenler, alkol ve madde bağımlısı gençler, anti-sosyal eğilimi olan gençler, sosyoekonomik zorluklar yaşayan gençler) öncelikli olarak hedef almak daha doğru bir tercihtir. Söz gelimi, Nelson'un (2005) gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları hapisanelerdeki yetişkinlerin %80'inden fazlasının gençliğinde uygunsuz görülen davranışlardan ötürü okuldan dışlandığını veya okuldan atıldığını göstermiştir. Hastalık Kontrolü ve Engelleme Merkezleri'ne göre (Centers for Disease Control and Prevention-CDC, 2007), riskli davranışlarından dolayı okuldan atılan gençlerin şiddet içerikli davranışlarının artmasına paralel olarak, alkol ve madde kullanımı, erken ve korunmasız cinsel ilişkiye girme gibi riskli davranışları da artış göstermiştir. Anti-sosyal eğilimi olan, suça meyleden ve/veya riskli davranışları bulunan gençlere karşı cezalandırıcı

yöntemleri tercih etmekten ziyade mentörlük gibi daha olumlu bir yaklaşımla onları kucaklamak daha doğru ve sağlıklı neticelerin elde edilmesini sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları, risk faktörleri çevresel şartlardan kaynaklanan gençlerin mentörlükten daha çok fayda gördüğüne işaret ederken, risk faktörleri bireysel sebeplerden (örneğin, suça temayül, anti-sosyal kişilik bozukluğu, zihinsel engel ve istismar öyküsü) kaynaklanan gençlerin mentörlük programlarından daha az fayda gördüğüne işaret etmektedir (DuBois ve ark., 2002; DuBois ve ark. 2011). Hatta Dubois ve arkadaşlarına (2011) göre, ciddi anti-sosyal temayülü olan gençler genellikle değişime kapalı oldukları için, mentörlük hiçbir zaman yoğun terapötik veya psikoeğitim odaklı bir hizmetin yerine geçemez. ‘Big Brothers Big Sisters of America’ mentörlük programının okul merkezli versiyonu ile yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, orta derecede problemlili olan bireyler hiç problemi olmayan ya da çok ciddi problemlili olan bireylere göre mentörlük programından daha çok fayda görmüştür (Schwartz, ve ark., 2011). Bireysel düzeyde ciddi psikopatolojisi olan gençlere farklı uygulama ve eğitimlerin dâhil edildiği özelleştirilmiş mentörlük programları uygulanabilir (DuBois ve ark., 2002). Örneğin, Gupta ve Gowda (2012) Güney Hindistan’da devletin koruması altında olan dezavantajlı 20 kız çocuğunun bir yıl boyunca katıldığı mentörlük programına, London Media Lab ve London School of Economics tarafından geliştirilen ve ‘kendini keşfetme ve paylaşılan görsel-işitsel (audio-visual) dili keşfetme’ üzerine temellendirilen ‘Spiritivity’ atölyesini entegre etmişlerdir. Nitekim araştırmadan oldukça olumlu sonuçlar elde edildiği ifade edilmiştir.

Etkili mentörlük ile ilgili sistematik olarak gerçekleştirilmiş ampirik araştırma yok denecek kadar azdır. Genellikle “Etkili bir mentörlük programı nasıl olmalıdır?” sorusuna verilen cevap ve öneriler yarı-deneysel metotlarla gerçekleştirilmiş araştırmalara dayanmaktadır (Jeikelek, Moor ve Hair, 2002). Yapılan literatür taramasında yarı deneysel metotlarla gerçekleştirilmiş olan Raising Ambition Instills Self-Esteem (RAISE) ve Sponsor-A-Scholar (SAS) olmak üzere iki temel mentörlük programına ulaşılmıştır Her iki model de çok uzun dönemli müdahalelerdir. RAISE, 6. sınıftaki öğrencileri hedef alır ve onları ortaokul ve lise boyunca takip eder. SAS ise 9. sınıftaki gençleri hedef alarak üniversitenin ilk yılının sonuna kadar takip eder ve böylece onların okula devamını ve derslere katılımını sağlamaya çalışır.

Mentörlük konusu özünde multidisipliner bir yaklaşımı benimsemesi sebebiyle konu hakkında yapılan araştırmalar da çeşitlilik gösterir. Nitekim çoğu araştırma muhtelif kurumlar, vakıflar veya başka organizasyonlar tarafından gerçekleştirilmiştir (DuBois ve ark., 2002). Etkili mentörlük programlarının geliştirilebilmesi, gençlik ve eğitim alanında politika belirleyici mercilerin inisiyatifte bulunabilmesi, gerçekçi hedefler belirlenebilmesi ve istikrar arz eden fonların temin edilebilmesi için, mentörlükle ilgili sistematik ve ampirik araştırmaların sayısının artırılması ve bu alanda çalışan araştırmacı ve uygulayıcıların iş birliği içinde olması önemlidir. Mevcut literatüre kaydedilmiş ve, deneysel metotlarla test edilmiş, etkili mentörlük programları Across Ages, Big Brothers Big Sisters, The

Buddy System, Building Essential Life Options Through New Goals (BELONG) ve Career Beginings olmak üzere sadece beş tanedir. Across Ages madde bağımlılığı engelleme konusunda model program olarak seçilmiştir (Rhodes, 2008). Across Ages ve The Buddy System gençleri madde kullanımından korumayı amaçlamaktadır. Toplum merkezli birebir mentörlük programı olan Big Brothers Big Sisters bir yandan ebeveyn-çocuk-akran ilişkilerini geliştirmeyi, öz-güveni ve akademik başarıyı arttırmayı hedeflerken; öte yandan da anti-sosyal davranışları azaltmayı hedefleyen bir programdır.

Hâlbuki literatürde ortalama 5.000 mentörlük programından bahsedilmektedir (Gupta ve Gowda, 2012). Bu programların sadece beş tanesi sistematik olarak test edilmiştir. Mentörlük programları için önemli olan ama henüz sistematik olarak araştırılmayan ve cevaplanmayan alanlar söz konusudur. Örneğin, Mentörlük programlarının arasındaki farklar nelerdir? Bu programlar hangi alanlarda farklılaşma ve benzerlik gösterirler? Hangi aktiviteler yetişkinlerin gönüllü ve etkili mentör olmasını teşvik eder? Mentörlük programlarının bedeli, kalite standartları, mentörlerin eğitim miktarı ve süresi nasıl olmalıdır? sorularının cevapları muammadır (Jekielek, Moore ve Hair, 2002).

Mentörlük ilişkisi ikili ve karşılıklı bir ilişki olduğundan etkili bir programda her iki tarafın da ortak ilgilere sahip olması önem arz eder. Bunun için mentörlük programı öncesinde “Hangi menti adayı için hangi mentör adayı nasıl eşleştirilmelidir?” sorusu gündeme gelmektedir. Eşleştirme aşamasında mentör ve mentinin ilgi alanlarının benzer veya ortak olması kriterinin dışında her iki tarafın cinsiyeti, yaşı, etnisitesi, ırkı, kişilik özellikleri, öğrenme stili gibi kriterler de etkili bir mentörlük için düşünülmeli gereken konulardandır (DuBois ve ark. 2002). Örneğin, Hindistan’da yoksul kız öğrenciler üzerinde mentörlük ile ilgili yapılan bir araştırmada kaygı duyabilecekleri endişesi ile bu kız öğrenciler erkek mentörler yerine kadın mentörler ile eşleştirilmişlerdir. Sonuç olarak, İngilizce öğrenme ve kariyer planlama becerisi alanında olumlu sonuçlar kaydedilmiştir (Gupta ve Gowda, 2012).

Mentörlük programlarının etkili olabilmesi için dikkat edilmesi gereken aşamalar şöyle sıralanabilir: işe başvuru aşaması, hazırlık aşaması, mentör eğitimi, mentör-menti eşleştirilmesi, sosyal ve akademik olarak yapılandırılmış aktiviteler, ilişkide gelişim / menti merkezli bir yaklaşımın benimsenmesi ve mentörün sürekli desteği ve süpervizyonu (DuBois ve ark. 2011). İdeal bir eşleştirmeden sonra mentör ve menti kendi aralarında işbirliği içinde hedeflerini belirler. Sonrasında mentör ve menti bir sözleşme yaparak ne zaman ve nerede görüşeceklerine, hangi zamanlarda hangi aktiviteleri yapacaklarına ve bu aktivitelerin yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olacağına beraber karar verirler. Örneğin, ‘Big Brother Big Sisters’ programında Abiler ve Ablalar küçükleri ile haftada en az üç kere görüşmüşlerdir. RAISE programında mentör-menti görüşmesi haftada bir kez yüz yüze sağlanırken, Across Ages programında haftada iki kere yüz yüze görüşmüşlerdir (Jeikelek, Moore ve Hair, 2002). Eğitim ve kariyer planlamasına dayanan mentörlük programları daha fazla yapılandırılmıştır. Mesela; okul-merkezli mentörlük programları,

genellikle okulda ders bitiminde gencin ödevlerine yardım etme ve onu sınava çalıştırma gibi konularda akademik olarak desteklemek amaçlı yapılandırılmışlardır. Duygusal destek sağlamayı ve motivasyonu arttırmayı amaçlayan aktiviteler daha az yapılandırılmıştır (örneğin, sohbet etmek, sinemaya gitmek ve yemek yemek gibi). Özetle, mentinin ihtiyacına göre programın içeriği belirlenir (örneğin, Across Ages program aktiviteleri genellikle yapılandırılmamıştır) (Jeikelek, Moore ve Hair, 2002).

Türkiye’de Ergenlerin Temel Özellikleri

Ülkemizde son 50 yıllık zaman zarfında çocuk ve genç nüfusun artışı ile beraber, önümüzdeki 30-40 yıllık dönemde genç ve yetişkinlerin hâkim olduğu bir nüfus yapısına doğru gidildiğinin tespiti (Türkiye’de Ergen Profili Araştırması, 2008), sağlıklı bir toplum yapısına ulaşmak için gençlerin temel özelliklerinin ve sorun alanlarının incelenerek bunlara çözümler üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2008 ve 2013 yıllarında yapılan Türkiye’de Ergen Profili çalışmaları gençlerin mevcut psikososyal durumlarına ilişkin önemli veriler sunar. Bu bakımdan, mentörlük programlarının gençlerin belli sorun alanlarına yönelik nasıl cevap vereceğini tartışmamıza olanak sağlar. Söz gelimi, göç olgusu Türk gençlerinin psikososyal uyumu açısından önemli bir sorun alanıdır. Göç ve benlik saygısı ilişkisi üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, yakın ilçelere göç eden ergenlerin benlik saygısı ortalaması İzmir’e göç edenlere göre yüksek bulunmuştur (Gün ve Bayraktar, 2008; akt. ERP08). Aynı zamanda Türkiye’de aile yapısı giderek şekil değiştirmektedir. Tek ebeveynli ve parçalanmış aile sayısı giderek artmaktadır. ERP08 araştırma sonuçlarına göre tek ebeveynli aile oranı %3,3, parçalanmış aile oranı %1,7 olarak bulunmuştur. Özellikle parçalanmış aileler başta olmak üzere tek ebeveynli ailede ve akraba yanında yaşayan ergenlerin sigara, alkol ve madde kullanım oranları diğer aile yapısında (örneğin, çekirdek aile, geniş aile) yaşayan ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Parçalanmış ailelerde yaşayan çocukların gelecekle ilgili daha kötümser olduğu, aileleri tarafından daha az sevildiğini hissettikleri, ailelerinin problemleri ile daha az ilgilendiğini düşündükleri ve daha fazla cinsel tacize maruz kaldıkları bulgular arasında yer almaktadır. Bu veriler aile dinamikleri açısından önemlidir.

Ergenin bir aile modelinin olmaması da ergenler açısından bir risk faktörüdür. Bir araştırmada aile ortamında algılanan toplam sosyal destek ile yalnızlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Köse, 2006). Dolayısıyla, aile modeli olmayan ergenler kendilerini toplumda daha yalnız hissederek çeşitli risk faktörlerine daha açık olabilmektedir. Türkiye’de Ergen Profili (2013) araştırma sonuçları bu ifadeyi destekler niteliktedir. Buna göre evden kaçmayı düşünen %5’lik kesimin %36’sı bu düşüncüyü uygulayıp evden kaçarken; %4’ü kendi kendine zarar vermeyi düşünmüştür. Kendine zarar vermeyi düşünen bu %4’lük kesimin %33’ü kendine zarar verici bir davranışta bulunmuştur. Araştırmaya katılan ergenlerin %96’sı bugüne kadar intihar etmeyi hiç düşünmemekle birlikte, geriye kalan %4’lük kısmın %24’ü intihar girişiminde bulunduğu

tespit edilmiştir. Bağlantılı olarak bugüne kadar hiç sigara içmediğini belirten ergenlerin oranı %82, sadece bir kez sigara içmeyi deneyenlerin oranı %7 ve düzenli olarak sigara içenlerin oranı %5 olarak tespit edilmiştir. İlk defa sigara içmeye başlama yaşı takriben 13'tür. Olumsuz ve problemlili davranışlar beraber göz önünde bulundurulduğunda zayıf veya sorunlu aile bağları olan ergenlerin daha fazla risk altında olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle de mentörlük gibi ilişkisel ve sosyal destek modelleri kritik rol oynamaktadır.

Sistematiik ve etkili bir mentörlük ilişkisinin sağlıklı bir ebeveyn algısı geliştirilmesinde de olumlu etkileri olabilir. Konu ile ilgili alanyazındaki araştırma sonuçlarına göre, mentörlük programları mentörün mentiye rol model olması vesilesiyle mentilerin aileleri ile olan ilişkilerini de olumlu yönde etkiler (DuBois ve ark., 2002, 2005). ERP08'in sonuçlarına göre ergenlerin baba algılarının anne algısına göre daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir. ERP08'e göre, ergenlerin gündelik hayatta rol model olarak genellikle magazinler figürleri seçtikleri tespit edilmiştir. Ergenlerin idol olarak seçtikleri ilk beş kişinin sırasıyla İsmail YK, Arda Turan, Cristiana Ronaldo, Gökhan Özen ve Grup Hepsi olduğu tespit edilmiştir. Mentörlük hizmetinde ebeveyn dışı bir yetişkin olan mentörlerin, gençlere rol model teşkil ederek bu yerleşik idealizasyonu / algıyı değiştirme potansiyeli vardır. Bu bilgi ışığında etkili mentörlük programlarının topluma entegrasyonu yoluyla ergenlerin rol model algısının değişmesi sonucunda baba-çocuk çatışmasının azalması, ergenlerin ebeveynleri ile olan ilişkilerinin gelişmesi ve ebeveynlerine dair zihinsel temsillerinin yeniden inşa edilmesi mümkün olabilir. Bilişsel düzeyde gerçekleşen bu iyileşme sosyal ilişkilerin de iyileşmesini sağlayabilir. Sistemik olarak bakıldığında ilişkisel bağlamda iyileşmenin ya da rehabilitasyonun yaşanması mümkün kılınabilir (Fullack-Jagiela, Klemm Verbos, ve Wiese 2015; Ragins, 2012).

Sistematiik ve etkili bir mentörlük ilişkisi ergenlerin etkili iletişim ve sorun çözme becerileri geliştirilmesinde de olumlu etkiler yaratabilir. Türkiye'de Ergen Profili 2008 araştırması sonuçlarına göre ergenlerin evde, okulda ve sokakta kayda değer oranda şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Genellikle fiziksel ve sözel şiddet okulda öğretmen ve idare tarafından uygulanırken; cinsel şiddet arkadaşlar tarafından uygulanmaktadır. Şiddete maruz kalma anti-sosyal eğilimi daha da arttırmaktadır. Araştırmada, okulda şiddeti engellemek için okul tarafından verilen rehberlik hizmetlerinin artırılması ve iyileştirilmesi önerilmiştir. ERP96 verilerine göre rehberlik servislerine başvuru oranı %22,4 iken bu oran ERP08 de %27'ye çıkmıştır. Aradan geçen 12 yıl içinde rehberlik servislerine başvuru oranı artarken, rehberlik servisleri, okulların kalabalık olması sebebiyle gereken "bireysel hizmeti" sunamamaktadır. Verilen hizmet genellikle gruba yönelik olmaktadır. Zaten ERP08 sonuçlarına göre okulda eğitimine devam eden ergenlerin %73,1'i rehber öğretmenle özel bir görüşme yapmadığını ifade etmiştir. 1996 yılından 2008 yılına kadar geçen süre zarfında öğrencilere sunulan rehberlik hizmetinde bir artış kaydedilmesine rağmen öğrencilerin %8,7'sine disiplin cezası verilmesi cezalandırıcı yöntemlerin hâlen daha yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular, gençlerle çalışırken aile dışından genç ya da yetişkin gönüllüler tarafından verilecek bir mentörlük sistemi tercihinin ergenler için hayati bir rol oynayabileceğini göstermektedir. ERP 08/13'te parçalanmış ailelerin ergen çocuklarını korumak için Gençlik Rehabilitasyon Merkezleri kurulması, belediyelerle, MEB ve civardaki üniversitelerle iş birliği yapılması önerilmiştir. Gerek göçün gerek aile yapısının bozulması nedeniyle psikososyal açıdan işlevsellik ve adaptasyon problemi yaşayan gençlerin durumu, ön-test ve son-test ile ölçülebilir. Sistematik bir yöntem ile uygulamaya konulan, kanıta dayalı mentörlük programları ergenlerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi açısından oldukça faydalı sonuçlar doğuracaktır. Gençleri / ergenleri merkezine alan gelişim odaklı mentörlük programları çok önemlidir. Eğitim aldığı okulda rehberlik hizmeti alan ergenlerin; rehber öğretmen veya psikolojik danışman ile özel bir problem ile ilgili görüşmüş olma durumuna ilişkin 'Türkiye'de Ergen Profili' (2008) araştırma sonuçlarına bakıldığında, söz konusu maddeyi cevaplayan (N: 3704) ergenlerin %73,1'i hayır derken %26,9'u evet dedi. 2013 yılında gerçekleştirilen Türkiye'de Ergen Profili araştırma sonuçları da 2008 yılı sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Özel bir sorun ile ilgili rehber öğretmenle görüşme konusundaki maddeyi cevaplayan ergenlerin (N: 4967) %71,5'i bu soruya hayır derken %28,4'i evet demiştir. Ayrıca, disiplin cezası alan öğrencilerin disiplin kuruluna gitmeden önce rehberlik servisine gönderilip rehberlik servisinde hazırlanan raporla disipline sevk edilmesi de büyük bir problemdir. Rehberlik servislerine sevk edilen ergenlerin problemlerinin (örneğin, anti-sosyal davranışlar, şiddet eğilimi) sebepleri ve sonuçları gelişimsel bir bakış açısı ile etraflıca irdelenmelidir. Nitekim ERP08 sonuçlarına göre öğrencilerin rehberlik biriminde konuştukları konular gelişim odaklı olmaktan çok problem odaklı olmaktadır. %39'luk oran ile konuşulan problemlerin başında dersler gelmektedir. Bunu sırasıyla %14,7'lik oran ile arkadaşlar ve %13,6'lık oran ile sınavlar takip etmektedir. Benzer şekilde, ERP08 araştırma sonuçlarına göre (N: 991) rehberlik hizmetlerinden faydalanan ergenlerin, rehber öğretmen/psikolojik danışman ile en son görüşmede konuştuğu konuların dağılımı şu şekildedir: dersler %39,0; arkadaşlar %14,7; sınavlar (ÖSS/SBS/OKS) %13,6; ailevi sorunlar %12,0; kız/erkek arkadaş %6,6; disiplin cezası %4,7; öğretmenler / yöneticiler %2,6; maddi sıkıntılar %1,0; kavga %1,0 ve diğer %4,7. Dört yıl sonra yapılan 'Türkiye'de Ergen Profili' (2013) araştırmasına göre (N: 1530) rehber öğretmenle en son görüşülen konular şunlardır: dersler 60,2; arkadaşlar 13,0; ailevi sorunlar 7,5; lise ve üniversite giriş sınavları 7,4; kız/erkek arkadaş 3,6; öğretmenler / yöneticiler 1,8; psikoloji, sağlık, özgüven 1,4; disiplin cezası 0,7; sigara, alkol gibi alışkanlıklar 0,7; devamsızlık 0,6 ve diğer 1,7 (ERP13). Akademik sorunların bireysel ve sosyal sorunların önüne geçmiş görünmesi dönemsel öncelikler nedeniyle yanıtıcı olabilir.

Sonuç olarak, mentiyi merkeze alan gelişim odaklı mentörlük programları hayatiyet arz etmektedir. Nitekim özellikle gecekondulu gençliğinin bilgilendirilmesi ve nitelikli meşgale sahibi olmaları adına okuldaki rehberlik servisleri dışında kurulan bilgi evleri ve meslek

edindirme kursları güzel gelişmelerdir ancak bahsedilen problemlerin üstesinden gelmek adına yetersiz kalmaktadır (Bkz. ERP08). Bu noktada, özellikle çevresel anlamda risk altında olan çocukların yeterli bireysel desteği alması ve sağlıklı bir şekilde yetişkinliğe adım atabilmesi için kanıta dayalı sistematik mentörlük programları önem arz etmektedir. Yetiştirme yurdunda kalan kurum bakımındaki ergenlere bakıldığında bu grubun genel olarak öfke kontrolü, saldırganlık, umutsuzluk, gelecekle ilgili karamsarlık, ebeveyn ile yaşanan problemler ve sosyal sorunlar gibi değişkenler açısından normal popülasyona göre daha büyük risk altında oldukları tespit edilmiştir (Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007; Öztop ve Özer-Özcan, 2008; akt. ERP08). Hatta devlet kurumlarında kalan çocukların kurumda kalma süresinin uzadıkça saldırganlık ve öfke düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir (Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007). Bu sebeple, yurtlarda kalan ergenlerin psikolojik, sosyal, bilişsel ve manevi açıdan sağlıklı bir şekilde yetişkinliğe adım atabilmesi için yurtta kalış sürelerinin gereğinden fazla uzatılmaması gerekmektedir. Kurumdan ayrılan ergenlerin ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecini sağlıklı yaşayabilmesi ve birtakım olası risk faktörlerine maruz kalarak yeniden travma yaşamaması için koruyucu bir faktör olarak mentörlük hizmeti çok önemlidir. Aynı zamanda, kötü davranılma, ekonomik imkânsızlıklar, istismar öyküsü gibi sebeplerden dolayı kurum bakımına alınan çocukların kurumdan ayrıldıktan sonra tek başlarına kalması, yeniden travmaya maruz kalma sebebidir. Mentörlük programlarının bu gençlerin temel hayat becerilerini edinmeleri, psikolojik olarak dayanıklı (resilient) olmaları ve kendi hayatlarını işlevsel bir şekilde sürdürebilmeleri açısından faydası kaçınılmazdır.

Tierney, Grossman ve Resch'in (2000) 0-16 yaşları arasında bulunan, 959 kız ve erkek ergenin katılımı ile deneysel desen kullanarak ulusal boyutta gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Araştırma bulguları, 18 ay bir mentörle zaman geçirdikten sonra programa katılan çocuklarda katılmayanlara göre %46 uyuşturucu kullanım oranında, %27 alkol tüketiminde, %33 şiddete yönelimde, %52 okuldan kaçmada, %37 dersten kaçmada düşüş gözlemlenmiştir. Genel olarak, katılımcılarda daha yüksek akademik performans, madde kullanımında ve şiddete yönelimde düşüş, özgüvende artış ve aile ve arkadaşlık ilişkilerinde iyileşme olmuştur.

Araştırmalara göre, çeşitli risk faktörlerinden dolayı kurumda büyümüş bazı ergenlerin kurumdan ayrıldıktan sonra psikolojik sağlamlığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmalar bu ergenlerin çoğunluğunun hayatında onları destekleyen ve onlarla yakından ilgilenen ebeveynleri dışında bir yetişkin olduğunu göstermiştir. Yani 'doğal mentörlük' bu ergenlerin psikolojik dayanıklılığına olumlu anlamda katkı sağlamıştır (Masten ve Garmez, 1985; Rhodes, 1994; akt. Osterling ve Hines, 2006). Bu bilgiden hareketle, Türkiye'de kurum bakımında olan çocukların da psikolojik dayanıklılığını korumak ve artırmak için mentörlük programları ayrıca önem arz etmektedir. Osterling ve Hines (2006); mentörlüğün bağımsız bir şekilde tek başına yaşayabilmeye, temel hayat becerilerine ve psikolojik sağlamlığa sahip olmaya ve üzerindeki etkilerini test

etmek amacıyla 14 ile 21 yaş aralığında olan gençlerle iki yıl süren açıklayıcı nitel ve nicel veri analizleri kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmada tüm değişkenler bazında olumlu sonuçlar elde etmişlerdir. Araştırma sonuçları mentörlük programlarının özellikle koruyucu bakımda bulunan ergenleri hem olumsuzluklara karşı koruduğunu hem de yetişkinliğe geçiş süreci ve toplumsal entegrasyon açısından faydalı bir strateji olduğunu göstermiştir.

Mentörlük Programları Gençlerimize Neler Sunabilir?

Türkiye’de bireysel, sosyal veya fiziksel açıdan dezavantajlı olan, çeşitli olumsuz çocukluk yaşantılarına sahip, okulda akademik ve sosyal açıdan problem yaşayan, stres faktörleriyle başa çıkmada zorlanan, alkol ve madde bağımlılığı gibi sorunlardan muzdarip gençlerin toplumsal entegrasyonu için sistematik yöntemlerle uygulanan kanıta dayalı mentörlük programları gelecek vaat etmektedir. Bu model gelişimsel perspektifle de incelendiğinde; gençlerin gelişimin her boyutunda sağlıklı bir şekilde yetişkinliğe adım atabilmesi, istihdam edilip ulusal üretim faaliyetlerine katılabilmesi ve ihtiyaç duyduklarında duygusal açıdan destek alıp akranları ile bağ kurabilmesi için etkili bir yöntem olduğu görülmektedir. Hâlihazırda ülkemizde kanıta dayalı ve sistematik bir topluma entegrasyon programı bulunmamaktadır. Özellikle de risk altındaki gençler için bir akran ilişki modeli olarak, kanıta dayalı yöntemlerin (örneğin, ön test ve son testlerle) etkisi üzerinde çalışılan, sistematik olarak yürütülen ve süpervizyona dayalı mentörlük programları bu bağlamda büyük bir ihtiyaçtır. Birçok araştırma bulgusu gençlerimizin sosyal, psikolojik ve akademik ihtiyaçları doğrultusunda etkili bir mentörlük modeli kullanmanın onların toplumsal entegrasyonu için kritik rol oynayabileceğini vurgulamaktadır. Bu literatür taraması sonucu ortaya çıkan tema ve değerlendirmeler ekseninde gençler için sistematik bir akran ilişki modeli olarak mentörlük programının özellikleri şöyle sıralanabilir:

- a. Mentiler, mentörler sayesinde olumlu ilişki kurmayı öğrenip onları model olarak ilişki kurmada var olmayı tecrübe eder; böylece hayatlarında güvenli bir alan oluşur. Gençlere sağlıklı ve güvenli ilişkiler kurma fırsatı, gelecekte diğer başarılı gençlere ulaşma ve onlarla sağlıklı iletişim kurma noktasında da fırsat vermektedir. Bu da mentilerin öz benliğini pozitif olarak algılamalarına destek olur ve sonuç olarak psikososyal iyileşme hali yaşanır.
- b. Sosyal anlamda dışlanmış gençlere, oluşturulacak eğitim modülleri ve mentörler aracılığıyla yapılacak sosyal etkinlikler sayesinde; kendini tanıma, özgüven sahibi olma, kendini ortaya koyma, girişkenlik, öfke ve kaygı ile baş etme, iletişim, sorun çözme ve hayır diyebilme, karar verme, güçlü yanları belirleme gibi beceriler kazandırılarak bu gençlerin topluma entegre olmalarına destek olmak mümkün olabilir.
- c. Mentörlük ilişkisi ile gençlerin; sosyal destek almalarına, sosyal uyumlarını güçlendirmelerine, yaşam standartlarını iyileştirmelerine, yaşam becerilerini zenginleştirmelerine, entelektüel kapasitelerini yükseltmelerine, psikolojik,

sosyal, bilişsel süreçlerine işlevsellik kazandırmalarına, ikili ve toplumsal ilişki yönetimlerini psikososyal yönlerden güçlendirmelerine, daha sağlıklı ruh yapısına sahip bireyler olarak yetişmelerine ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmalarına fırsat sağlanabilir.

- d. 'Mentörlük Akran Destek Programı' kapsamında toplumsal hizmet sunacak olan eğitim kurumlarında gönüllülüğün ve toplumsal sorumluluğun teşvik edilmesi için Mentörlük Kulübü, Gönüllü Mentör Gençler Platformu/Kulübü tarzında organizasyonlarla empati ve başkalarına karşılıksız iyilik yapma gibi karakter eğitimleri ile katkı sağlanabilir.

Erken çocukluk döneminin bireyin genel yaşam becerisi ve bilişsel gelişimi için temel oluşturduğu bilinir ancak Türkiye'de çok az sayıda genç bu erken çocukluk dönemi eğitimini almaktadır. Öğrenme ortamları açısından ise yine ülkemiz kamu ve özel kurumlar arasında çok büyük farklılıklar olan ülkelerden biridir. Sınıf mevcutları ve öğretmen-öğrenci oranları açısından karşılaştırıldığında kamu okulları özel okulların iki katı kadardır ki bu durum çocuğun öğrenme iklimi ve sonuçları açısından bir dezavantajdır (OECD, 2017). Bu durum ise bireyi sosyal ve ilişkisel bağlamda desteklemek için yetersizdir. Ayrıca, 15-29 yaş grubundaki NEET (not in employment, education or training) gençlerin oranı OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında; Türkiye'nin %28.2'lik oranla en fazla NEET gence sahip ülke konumunda olduğu görülmektedir (OECD, 2016). Ortalama 12-18 ay dolaylarında bakım vereninden fiziksel olarak özerkleşmeyi başaran çocuk ergenlik dönemi ile beraber yoğun psikolojik bir özerkleşme sürecine girmektedir. Genç birey erken yetişkinlik sürecine doğru adım attıkça bu özerkleşme basamaklarını maddi özerkleşme takip etmektedir. Söz konusu maddi özerkleşme süreci ise çalışma hayatına bir diğer değişle toplumdaki üretim faaliyetlerine katılım ile mümkün olmaktadır.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre 2017 yılı sonu itibariyle Türkiye toplam nüfusu 80 milyon 810 bindir ve 15-24 yaş arası genç nüfus 12 milyon 983 bin ile genel nüfusun %16'sını oluşturmaktadır. Gençlerde işsizlik oranı %20,8 iken istihdam edilen gençlerin %51,6'sı maalesef hizmet sektöründe yer almaktadır. İstihdamdaki yetersizliklerin birey dışı pek çok değişkene bağlı olduğu muhakkaktır. Örneğin, gençlere yönelik eğitim ve kariyer planları sosyal ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistiklerle Gençlik, 2017 (2018) belgesi eğitim, sağlık, kişisel yaşam, işgücü, sosyal katılım, gelir dağılımından eşit pay alma konularında etkin gençlik politikaları üretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak, muhakkak ki toplumdaki üretim faaliyetlerine sağlıklı bir şekilde katılımın mümkün kılınabilmesi için birey dışı değişkenler kadar bireyin kendisinden kaynaklanan pek çok psikososyal değişken vardır. Bu değişkenlerin neden olduğu problemleri aşmak, gençleri psikolojik sağlamlığı yüksek bireyler olarak topluma kazandırmak ve onları dezavantajlı geçmişe sahip olup olmamak fark etmeksizin gelişimin tüm basamaklarında sağlıklı bireyler olarak yetiştirebilmek için sistematik yapılandırılmış, kanıta dayalı mentörlük programlarının faydası göz ardı edilmemelidir.

Copyright © 2020 Republic of Turkey Ministry of Youth and Sports

<http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>

Journal of Youth Research • December 2020 • 8(22) • 47-50

ISSN 2147-8473

Received | 31 Jan 2020

Accepted | 21 Oct 2020

ANALYSIS / RESEARCH

EXTENDED ABSTRACT

Mentoring as a Systematic Peer Relationship Model for Teens

Hacer Subaşı*

Nadire Gülçin Yıldız**

Summary

The purpose of this literature review is to assess the existing literature on the effectiveness of mentoring as a systemic peer relationship model for disadvantaged adolescents. The present study aims to discuss what mentoring programs can offer Turkish youth as an effective peer relationship model. Using an effective mentoring model to meet the social, psychological and academic needs of Turkish youth plays a critical role for youths' societal integration (Adolescent Profile in Turkey, 2008, 2013). Many studies demonstrate that mentoring is fully or partially effective (e.g., deAnda, 2001; DuBois, Holloway, Valentine, and Cooper, 2002; Grossman and Tierney, 1998). These results highlight the importance of using standardized methods to measure the effectiveness of mentoring programs.

There is a consensus in the literature on the necessity of implementing effectively structured mentoring programs where mentors are screened, selected and trained using standardized methods and are provided support by supervisory services. Furthermore,

* Clinical Psychologist, Uskudar University, Social Sciences Institute, e-mail: hacer.subasi@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-1801-6209

** Assistant Professor, Medipol University, Faculty of Education, Guidance and Psychological Counseling Program, e-mail: ngyildiz@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5852-9658

the psychosocial characteristics of the mentor and the mentee, the duration of the relationship with the mentee, the closeness and reliability of this relationship, and the pre- and post-mentoring stages are also important for effective mentoring. Mentoring programs have been found to be an effective and protective model for the well-being and stability of at-risk adolescents as well as their social, psychological and academic needs (Merdinger, Hines, Osterling ve Wyatt, 2005; Meeh, Pryde and Ryeraft, 1995). Variables such as alcohol and substance use, smoking and tobacco use, early/pre-marital sexuality, increased crime rates and the number of broken families present risks for adolescents. For this reason, mentoring programs are important to foster psychosocial adjustment and academic success of Turkish youth to help them flourish as productive members of the society. With the collaboration of practitioners working in the field and those who conduct research on issues relevant to young individuals, the systematic implementation of effective mentoring programs may provide direction in developing social policies for the youth in Turkey.

Adolescence is characterized by a series of psychological, emotional, physical, behavioral, sexual and social changes. Adolescence starts between ages 10-13 and ends during the late teens. It is an important developmental period that marks the beginning of identity formation, where questions such as “Who am I?” are frequently asked (Santrock, 2011). While this period is characterized by rapid physical change (e.g., puberty in girls, deepening of the voice and hair growth for boys), adolescents’ physical and psychosocial development is interrelated. Adolescents tend to become more preoccupied with their physical appearance and start to focus on those physical features that distinguish them from others, which may result in anxiety. Adolescents’ proclivity to forge their own individuality and to distinguish themselves from others also manifests itself in family relationships; while initially receiving care and support primarily from parents, they gradually start to place greater importance on social relationships outside of friends and family. Adolescents’ drive to become autonomous coincides with their own need to create a unique identity. Experiencing a greater degree of autonomy in their social environment, adolescent prioritize relationships with friends and their interest in the opposite sex differs from childhood. As a result of the changes that occur in their sexual and emotional needs, the same individual who was cared for as a child takes step towards becoming a potential caregiver of the future during adolescence and adulthood. An adolescent who strives to be an independent individual is expected to overcome various life challenges. Therefore, an independent adolescent who maintains family relations should be able to overcome any potential issues encountered in school and social life and consequently enter society as a healthy adult of the future (Grossman and Tierney, 1998; Tierney, Grossman and Resch, 2000). For this reason, mentoring programs can play a transformative role in individuals’ search for identity, stability, self-focus, belonging and ability to take advantage of opportunities during the period of adolescence (Arnett, 2006).

However, there are also many young people who have spent a greater part of their life institutionalized and without family. These young people experience hardships such as sociocultural and socioeconomic disadvantages, physical and psychological issues, limited access to facilities, low academic performance, alcohol and / or substance addiction. Many of these children have also experienced an inconsistent parent/cargiver profile, migration, broken family structures, lack of social security and the necessity of working to support the family. Stable and reliable psychosocial support coupled with conscientious societal awareness are needed to ensure that these young people have access to adequate resources to aid in overcoming negative conditions to foster integration into society as healthy individuals. For the society to be physically, socially and psychologically healthy, mentoring programs may be critical as they play very central roles in recruiting, training and preparing individuals who may contribute to the nation's future.

Kaynakça/References

- Allen, J. P. (2008). The attachment system in adolescence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (p. 419–435). The Guilford Press.
- Arnett, J. J. (2006). Emerging Adulthood: Understanding the New Way of Coming of Age. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 3-19). Washington, DC, US: American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/11381-001>
- Aslan, B., & Öcal, S. D. (2012). A Case Study in a Teacher Development Program, *Journal of Education and Future*, 2, s. 31-48.
- DuBois, D. L. & Neville, H. A. (1997). Youth Mentoring: Investigation of Relationship Characteristics and Perceived Benefits. *Journal of Community Psychology*, c. 25, sa. 3, s. 227-234.
- DuBois, D. L., Holloway, B. E., Valentine, J. C., & Cooper, H. (2002). Effectiveness of Mentoring Programs for Youth: A Meta-analytic Review. *American Journal of Community Psychology*, c. 30, sa. 2, s. 157–197.
- DuBois, D. L., Portillo, N., Rhodes, J. E., Silverthorn, N., & Valentine, J. C. (2011). How Effective Are Mentoring Programs for Youth? A Systematic Assessment of the Evidence, *Psychological Science*, c. 12, sa. sa. 2, s. 57-91.
- DuBois, D. L., & Rhodes, J. E. (2006). Introduction to the Special Issue: Youth Mentoring: Bridging Science wit Practice. *Journal of Community Psychology*, c. 34, sa. 6, s. 647-655.
- Fullick-Jagiela, J. M., Klemm Verbos, A., & Wiese, C. W. (2015). Relational mentoring episodes as a catalyst for empowering protégés: A conceptual model. *Human Resource Development Review*. 14(4) 486–508. DOI: 10.1177/1534484315610730
- Grossman, J. B. & Rhodes, J. E. (2002). The Test of Time: Predictors and Effects of Duration in Youth Mentoring Relationships. *American Journal of Community Psychology*, c. 30, sa. 2, s. 199-219.
- Gupta, A. & Gowda, M.V. R. (2012). Mentoring India'a Youth. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, s. 75-94.
- Hamilton, M. A., & Hamilton, S. F. (2005). Work and service-learning. In D. L. DuBois & M. J. Karcher (Eds.), *Handbook of youth mentoring* (pp. 348–363).
- Hansford B. & Ehrich L. C. (2005). The Principalsip: How Significant is Mentoring?, *Journal of Educational Administration*, c. 44, sa. 1, s. 36-52.
- Jeikelek, S., Moore, K. A., & Hair, E. C. (2002). *Mentoring Programs and Youth Development: A Synthesis*. Washington, D. C.: Child Trends.
- Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 17.
- Masten, A.S. & Garmezy, N. (1985) Risk, vulnerability and protective factors in developmental psychopathology. B.B. Lahey ve A.E. Kazdin (Eds.), *Advances in Child-Clinical Psychology* içinde (Vol. 8, s. 1-52). New York, NY: Plenum Press.

- Meeh, E.V., Pryde, J.A. & Ryerraft, J.R. (1995) Mentors for adolescents in foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 12, 317-328.
- Merdinger J.M., Hines A.M., Osterling K.L., Wyatt P. (2005). Pathways to college for former foster youth: Understanding factors that contribute to educational success. *Child Welfare*, 84(6):867-96. PMID: 16544569.
- Munson, R. M., & McMillen, J. C. (2009). Natural mentoring and psychosocial outcomes among older youth transitioning from foster care. *Children and Youth Services Review*, c. 31, sa. 1, s. 104-111.
- Murrel, A. J. (2007). Five Key Steos for Effective Mentoring Relationships. *The Kaitz Quarterly*, c. 1, sa. 1, s. 1-9.
- OECD (2016) *Society At A Glance 2016: OECD Indicators. A Spotlight on Youth*. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/social/society-at-a-glance-19991290.htm>
- OECD (2017). *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2017-en>
- Osterling, K. L. ve Hines, A. M. (2006). Mentoring Adolescent Foster Youth: Promoting Resilience During Developmental Transitions, *Child and Family Social Work*, 11, s. 242-253.
- Ragins, B. R. (2012). Relational mentoring: A positive approach to mentoring at work. In Editors: K. Cameron and G. Spreitzer (Ed.), *The oxford handbook of positive organizational scholarship* (pp.519-536). Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199734610.013.0039
- Ramani, S., Gruppen, L., ve Kachur, E. K. (2006). Twelve Tips for Developing Effective Mentors. *Medical Teacher*, 28(5), s. 404-408.
- Rhodes, J. E. (2008). Improving Youth Mentoring Interventions Through Research-based Practice. *American Journal of Community Psychology*, 45, s. 35-42.
- Rhodes, J. E., Spencer, R., Keller, T. E., Liang, B., ve Noam, G. (2006). A Model fort he Influence of Mentoring Relationships on Youth Deveelopment, *Journal of Community Psychology*, c. 34, sa. 6, s. 691-707.
- Rhodes, J.E. (1994) Older and Wiser: Mentoring Relationships in Childhood and Adolescence. *The Journal of Primary Prevention*, 14, s. 187-196.
- Santrock, J. W. (2011). *Life-span Development* (3rd edition). New York, NY: McGraw-Hill.
- Schwartz, S., Rhodes, J. E., Chan, C., ve Herrera, C. (2011). The Impact of School-Based Mentoring on Youth with Different Relational Profiles. *Developmental Psychology*, 47, 450-462.
- Smith, C. A., ve Stormont, M. A. (2011). Building and Effective School-Based Mentoring Program, *Intervention School and Clinic*, c. 47, sa. 1, s. 14-21.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010). *Türkiye'de Ergen Profili-2008*. Araştırma Serisi: 147. <http://www.aile.gov.tr/tr/23519/Turkiye-Ergen-Profilii-Arastirmasi>. Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- Tierney, J. P., Grossman, J. B. ve Resch, N. L. (2000). *Making a Difference: An Impact Study of Big Brothers Big Sisters*. Philadelphia: Public/Private Ventures. http://www.ppv.org/ppv/publications/assets/111_publication.pdf
- Tükeltürk, Ş. A. ve Balcı, M. (2014). Üniversitelerde Mentörlüğün Kurumsallaştırılması Süreci, Önemi ve Kazanımları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Üzerine Bir İnceleme. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, c. 6, sa. 1, s. 137-155.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). İstatistiklerle Gençlik , 2017. 27598 sayı ve 16 Mayıs 2018 tarihli TUİK Haber Bülteni. 20 Haziran 2018'de <http://www.tuik.gov.tr> den ulaşıldı.
- Uysal, M. P. ve Sıgır, Ü. (2011). E-Mentörlükten E-Öğrenmeye. Birim Balcı Demirci, Gonca Telli Yamamoto ve Uğur Demiray (2011). *Türkiye'de E-Öğrenme: Gelişmeler ve Uygulamalar II* içinde. Ankara: Elif Yayınevi.